

Vinterfägring

- hur en utemiljö kan framhävas vintertid genom en intressant växtkomposition

Ornamental value in the winter time

- how to accentuate the outdoor environment through an interesting plant combination

Kajsa Brand

Vinterfägring – hur en utemiljö kan framhävas vintertid genom en intressant växtkomposition

Ornamental value in the winter time – how to accentuate the outdoor environment through an interesting plant combination

Kajsa Brand

Handledare: Julia Andersson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Karin Svensson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: Grund, G2E

Kurstitel: Kandidatarbete i trädgårdsdesign

Kurskod: EX0798

Program/utbildning: Trädgårdsingenjörsprogrammet: design

Examen: Trädgårdsingenjör: design - kandidatprogram

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2016

Omslagsbild: *Viburnum x bodnantense*

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: Vinterfägring, Barrväxter, Prydnadsgräs, Utemiljö, Vinterblom, Twin Peaks, Scenografi

Alla fotografier samt skisser i arbetet är tagna och gjorda av författaren.

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Förord

"Winter gardening can have many rewards, including tantalising scents from frost-hardy flowers, strange and eerie silhouettes highlighted by winter sun, and the bursting bulbs through frozen soils.

Imagine walking through your garden on a cold and frosty January morning and discovering a Chinese witch hazel (Hamamelis mollis) in full bloom, it's spidery yellow flowers produced in abundance, and its sweet scent drifting through the air."

(Buffin 2005, s. 11)

Stort tack till min handledare Julia Andersson som har gett mig ovärderliga tips och feedback under arbetets gång. Julia Andersson har uppmuntrat och inspirerat mig i mitt arbete, som jag är mycket tacksam för.

Jag uppskattar även Magnus Carlström som tog sig tid att svara på många barrväxtrelaterade frågor.

Kajsa Brand, januari 2016

Sammanfattning

Detta kandidatarbete undersöker växter med speciella vintervärden. Från vår inställning till dem, hur de har använts förr till vad de kan göra för en bostadsgård. Våren är en årstid förknippad med ett blommande överflöd, men man skulle kunna framhäva vackra växtvärden även vintertid.

Vad det är som gör en växtkomposition intressant, förankras i Piet Oudolf och Noel Kingsburys (2013) teorier och praktiska exempel från *"Planting: a new perspective"*.

Växtkombinationer som skapar kontrast, struktur och som är vackra även i visset tillstånd är en del av vad jag har koncentrerat mig på i jakten på intressanta vintervärden i utemiljön.

Då många barrväxter är vintergröna skulle de kunna vara en del av en intressant växtkomposition. Eftersom jag ofta har märkt en motvilja till växtmaterialet bland människor, ska arbetet försöka finna svar på vad som kan ligga bakom detta.

En del av detta arbete består av att presentera förklaringar till varför barrväxter har kommit i skymundan under årtionden, samt användandet av dessa ur en historisk och populärkulturell synvinkel. Tv-serien *Twin Peaks* används som exempel på hur tv-program som populärkulturellt fenomen kan vara en bidragande faktor till vad barrväxter har kommit att associeras till av allmänheten.

Genom att undersöka olika växters kvalitéer, leder detta vidare till ett växtförslag framtaget för en bostadsgård i Malmö. Detta görs i syfte att exemplifiera hur växtkomposition med vinterbetoning kan se ut, och för att lyfta fram en årstid som inte alltid framhävs i utemiljön.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. Inledning.....	6
1.1 Bakgrund.....	6
1.2 Syfte & mål.....	6
1.3 Metod & material.....	7
1.4 Avgränsning.....	7
2. Vad gör en växtkompostion intressant? – med vinterbetoning.....	8
3. Växtmaterial: vintergrönt & städsegrönt	
3.1 Begreppsutredning.....	11
3.2 Historiskt	11
3.3 Användning på kyrkogårdar.....	11
3.4 Användningen av barrväxter: ”more is more”.....	12
3.5 Associationer och inverkan på vår uppfattning om barrväxter.....	14
3.6 Fördelar med barrväxter.....	15
3.7 Handelns utbud av barrväxter.....	16
3.8 Intervju med barrväxtansvarig plantskolist.....	17
4. Vinterblom.....	20
5. Andra vintervackra växtvärden	
5.1 Utmärkta accenter vintertid.....	22
5.2 Form, textur, skala.....	24
5.3 Ljusets effekt i gräs.....	25
5.4 Bambu.....	26
5.5 Exempel på grästrädgård i Köpenhamn.....	27
6. Exempel i en utemiljö	
6.1 Bostadsgårdens roll och natur.....	28
6.2 Nulägesbeskrivning bostadsgård – med växtfokus.....	29
6.3 Nulägesplan	30
6.4 Växtförslag.....	30
7. Diskussion.....	34
8. Källkritik.....	37
9. Figur/bildförteckning.....	38
10. Källförteckning.....	39

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Mitt intresse för vinterfägring i utemiljön väcktes för ett år sedan i en annan kurs, då jag utformade ett förslag för en park i Trelleborg. Växterna jag fördjupade mig i då blev början på det som jag nu har gjort vidare studier i.

Eftersom vintern i Sverige pågår under avsevärt lång tid, finns all anledning att prioritera vintern som årstid vid gestaltning av utemiljöer. Detta kommer dessvärre ofta i andra hand, trots att en intressant utemiljö borde innefatta prydnadsvärde året om. När många tänker på vinterbetonade växter, förs tankarna automatiskt till barrväxter. För att skapa en balanserad trädgård behövs dock mer än så. Då barrväxter förefaller vara associerat med kyrkogårdar alternativt 1970-talsträdgårdar, har det funnits tendenser till motvilja för användandet av växtmaterialet. Detta misstykke har återkommit på flera håll i studerad litteratur (Bloom, Farjon, Gréen, Ilminge). Barrväxter kan dock vara mycket användningsbara i utemiljön, och trenden att använda dem verkar ha ökat på senare år.

Genom att ta reda på varför ett visst växtmaterial sällan syns i utemiljön, tror jag att man kan utföra mer medvetna förslag och hållbara växtkombinationer. I detta arbete undersöks *vad* som är intressant i en vinterbetonad växtkomposition. Jag har delat upp växter i grupper om barr, prydnadsgräs samt vinterblommande buskar för att presentera deras egenskaper i syfte att kombinera dessa på ett optimalt sätt. Detta undersöks med litteraturstudier för att uppnå en ökad förståelse för växternas förutsättningar och fördelar, samt undersöker hur man kan arbeta för att framhäva vinterns kvalité i utemiljön.

1.2 Syfte & mål

Syftet med detta arbete är att ta reda på hur man kan förhöja prydnadsvärdet vintertid på en bostadsgård med olika medel.

Målet är att hitta alternativa lösningar och växtkombinationer, för att framhäva en bostadsgård under vintern. Den valda bostadsgården används i syftet att exemplifiera mina växtförslag och växtkombinationer, för att ge en uppfattning om hur detta skulle kunna se ut i verkligheten.

Målsättningen med växtförslaget till bostadsgården är att skapa en välkomnande miljö för de boende samt en intressant utsikt, genom att framhäva vintern som årstid med rätt vegetation.

Jag har arbetat utifrån följande frågeställningar:

- Vad är det som gör vegetation intressant vintertid, och hur kan man arbeta för att framhäva årstiden genom en intressant växtkomposition?
- Hur ser attityden till barrväxter ut och vad associerar människor till detta? Vad har bidragit till den rådande synen på barr?

1.3 Metod & material

Litteraturstudier ligger till grund för detta arbete, där jag har utgått från litteratur skriven av bland andra Christina Ilminge, Aljos Farjon och Rick Darke. Piet Oudolfs och Noel Kingsburys (2013) teorier i *Planting: a new perspective* har jag tagit del av till analysen om vad som gör en växtkomposition intressant. Jag har med fördel kunnat använda mig av *Litteraturkompendium Trädgårdshistoria för Trädgårdsingenjörer/Design vt* (2013) där studier om bostadsgårdens roll samt kyrkogårdshistoria ingår. Även Catherine Dees (2001) *Form and fabric in landscape architecture: a visual introduction* har bidragit till analysen av omslutna/instängda miljöer. En bostadsgård i Malmö har analyserats i syfte att undersöka en befintlig miljö för att kunna exemplifiera mina växtförslag, vilket resulterar i ett gestaltungsförslag.

För att läsa om växtmaterial med vintervärden genom vinterblommande buskar har jag vänt mig till bland annat *Winter-flowering shrubs* av Michael W. Buffin (2005). En stark källa genom arbetets gång gällande prydnadsgräs har varit Rick Darkes (1999) *The color encyclopedia of ornamental grasses*. För information om barrväxter och hur användningen av dessa har sett ut historiskt, har litteratur som *Gardening with conifers* av Adrian Bloom (2001) samt *A natural history of conifers* av Aljos Farjon (2008) kommit väl till hands. I syfte att ta reda på hur barrväxtutbudet ser ut på marknaden och hur detta påverkar människors intresse för barr, har jag utfört en intervju med den barrväxtansvarige plantskolisten Magnus Carlström som arbetar på Flyinge plantshop. Han har svarat på frågor gällande bland annat hur han upplever att deras kunder uppfattar barrväxter. Jag har även använt mig av fotografier för att kunna förmedla och exemplifiera det som den undersökande texten beskriver. Vissa fotografier har jag tagit vid tidigare tillfällen, medan annat är fotograferat under loppet av denna studie. Eftersom litteratur med barrväxtinnehåll ser mager ut på svenska, består studerad litteratur till stor del av amerikansk samt engelsk litteratur.

1.4 Avgränsning

Kandidatarbetet innefattar inte ett helt gestaltungsförslag för bostadsgården, utan endast växtförslag. Markbeläggning och belysning är därför områden som inte behandlas, precis som att en planteringsplan inte ingår. En teknisk beskrivning på utförandet av växtbäddar utförs inte, liksom växtbäddarnas material som inte behandlas. Fokus ligger på estetiska värden, hur en intressant växtkomposition kan skapas och hur man bäst framhäver vinterns kvalitéer i utemiljön med bostadsgården som exempel.

2. Vad gör en växtkomposition intressant?

- med vinterbetoning

Piet Oudolfs och Noel Kingsburys (2013) *Planting: a new perspective* innehåller teorier och principer bakom en intressant växtkomposition, samt inkluderar fotografier av planteringar med effektfulla växtkombinationer. Kingsbury och Oudolf (2013) betonar att strukturen i en plantering är den mest grundläggande aspekten av en prydnadsplantering oavsett klimat. Att välja bra växtkombinationer kräver en förståelse för växternas visuella karaktär. Eftersom blommor generellt är kortlivade i kallt klimat, blir blad/barrfärgen tillsammans med strukturen och formen därför de allra viktigaste beståndsdelarna i planteringen. Kingsbury och Oudolf (2013) har analyserat växters form, struktur och kontrastverkan och förklarar att bladverkets färg skulle kunna ses som en psykologisk bonus, vilket inte bör vara huvudfokus.

Tyngdpunkten bör ligga på att kombinera perenner som kontrasterar i form och storlek snarare än i färg, eftersom sådana planteringar har längre perioder av intresse. Detta innebär i praktiken att även perennplanteringar i visset tillstånd kan ha stort prydnadsvärde vintertid, trots att man oftast kopplar dessa till sommarens praktid. Ett exempel som håller oavsett årstid, menar Oudolf & Kingsbury (2013), är kombinationen av en mörk, hård och definierad form och ett blekt, mjukt och tunt gräs. *Echinops bannaticus* (blå bolltistel) tillsammans med *Deschampsia cespitosa* (tuvtåtel) har ett prydnadsvärde i flera månader även i visset tillstånd. Rick Darke (1999) nämner i *The color encyclopedia of ornamental grasses*, kombinationen mellan perenner vars växtstjälkar har intressant karaktär och ett kontrasterande lågt gräs, som *Phlomis russeliana* (gul lejonsvans) och *Helictotrichon sempervirens*, som en växtkombination med vinterkvalité.

Fig.1 Palmer under snötäcke, Aix-en-Provence 2009. En surrealistisk men skulpturalt intressant syn.

I *Planting: a new perspective* konstaterar Oudolf och Kingsbury (2013) att vedartade växter i första hand har använts i trädgårdar och parker för deras storlek och form historiskt sett, medan strukturen och den visuella texturen har kommit i andra hand. När det gäller perenner har man däremot nästan uteslutande koncentrerat sig på färgen.

Oudolf och Kingsbury (2013) menar att trädgårdsdesigners har bidragit till uppfattningen om perenner som bäst lämpade för privata trädgårdar och parker med högintensiv skötsel, genom att lägga fokus på växtens färg. Detta har lett till ett misslyckat bruk av perenner i offentliga parker eftersom man inte har insett perennernas fulla potential. Författarna gör en jämförelse med en matupplevelse, och menar att de flesta människor förutom att bli mätta äter mat mest på grund av smaken. Kingsbury och Oudolf (2013) fortsätter resonemanget med att förklara att kinesisk matkultur fokuserar på matens textur och de taktila värdena, och mindre på smakupplevelsen. Deras teori är att smak och färg är liknande i avseendet att det ofta är det som fokus läggs på, men att de skulle kunna sättas i andra hand.

Det har blivit allt mer accepterat att låta även döda stjälkar samt torra frökapslar vara kvar i planteringen, och således låta det vissna tillståndet vara en medveten del av själva växtkompositionen. Att detta tillför mycket för en höst och vinterplantering är uppenbart och något som tillåter en perennplantering att vara en del i ett helårsperspektiv. Däremot är det inte självklart hur detta ska utföras bäst, och kräver enligt Kingsbury och Oudolf (2013) rätt kunskap och planering.

Fig.2 Vintergrön plantering med marktäckande barrväxter, formgiven av Anders Folkesson i Alnarp. November 2015.

Varför Kingsbury och Oudolf (2013) rekommenderar att prioritera växtens struktur snarare än färg, beror även på att färgkombinationer som väljs och skapas är baserade på subjektiv smak och kultur. Även om man inte alltid medvetet kan uttrycka vad man tycker om olika ting, har alla människor favoriter och sådant man tycker mindre om. Vidare menar Oudolf och Kingsbury (2013) att man omedvetet ofta väljer diverse arter enligt flera kriterier samt att man tenderar att välja okända arter som starkt påminner om de arter som redan finns på ens favoritlista. Genom att analysera denna lista kommer man att inse att valet av växter har gjorts enligt vissa kriterier, vilket de menar att man behöver bli medveten om. Beslut som rör design

genom växtkombinationer kan förbättras genom att öka förståelsen för kriterierna bakom dessa val.

Kingsbury (2013) beskriver hur växters transparens är viktiga i en plantering, och att det effektivt kan användas som ett rytmiskt element som leder ögat genom en plantering. Små blommor eller frökapslar på tunna stjälkar är exempel som tillåter en att se vad som finns bakom dem. Vidare menar han att transparens i en plantering är ett relativt nytt koncept som har fått fotfäste, vilket han anser att han själv har varit delaktig i att introducera tillsammans med Piet Oudolf.

Kontraster har redan nämnts som viktiga för en intressant växtkomposition vintertid. Christina Ilminge (2009) beskriver i *Grön trädgård året om* prydnadsgräset som ett komplement och motsats till de vintergröna buskarna, genom att gräset står för de ljusa färgerna medan de vintergröna växterna oftast framträder i mörkare gröna färger.

Gräsets luftiga karaktär och rörelse med dess vajande strån och vippor kontrasterar fint mot de vintergröna växternas täta och formfasta karaktär. Vidare menar Ilminge (2009) att dessa motsatser förstärks om de vintergröna växterna klipps som häck, eller om man väljer de klotformade barrväxtalternativen tillsammans med prydnadsgräset. Exempel på två olika planteringar med intressanta vintervärden är dels en plantering i en del av Pildammsparken i Malmö, vars vegetation är varierad trots att få arter används. Planteringen i Paris är en del av *La coulée verte René Dumont* (tidigare kallad *la Promenade plantée*) som sträcker sig mellan Place de la Bastille och leds ut ur staden till Bois de Vincennes på den före detta järnvägssträckan, beskriver van Uffelen (2004).

Fig. 18 Pildammsparkens plantering med vackra vintervärden – med prydnadsgräs, idegran, buxbom och bergenia.

Fig. 19 Tidig vårvinter i Paris 2013. Lavendeln uttrycker sig som en bullig kudde, men också som en del av häckarna i olika nivåer.

3. Växtmaterial: vintergrönt & städsegrönt

3.1 Begreppsutredning

Vintergrönt och städsegrönt används ibland slarvigt och felaktigt, enligt Ulla-Märta Westerstål (2009) som beskriver i *Vintergröna växter* hur städsegröna växter behåller barr eller blad flera år i sträck, medan de vintergröna får nya blad varje år. De har dock gemensamt att de förblir gröna i stort sett året runt, en egenskap som både marktäckare, blommande buskar och barrträd kan ha. Utan att precisera om växten i fråga är städsegrön eller vintergrön, kan ordet vintergrön användas för att indikera att växten behåller löv eller barr under en stor del av året, och därav har ett vintervärde.

3.2 Historiskt

Aljos Farjon (2008) beskriver i *A natural history of conifers*, hur barrväxter blev mycket populära under andra halvan av 1800-talet. Stor del av de barrväxter som planterades då, har nyligen blivit fullvuxna och pryder fortfarande engelska landskap och trädgårdar. Vidare beskriver Farjon (2008) hur ett fenomen kallat Pinetum/pineta började ta form, där den första etablerades 1816 i Storbritannien. Ett pinetum är en trädgård eller park med en mångfald av barrväxter, där olika arter och kultivarer finns som ett sätt att upprätthålla en levande samling. De följande tjugofem åren tog många efter och skapade sitt eget pinetum, där hertigen av Bedford och greven av Grenville vid Dropmore i Buckinghamshire kan nämnas som några som intresserade sig för trenden att skapa ett pinetum. Medan barrväxttrenden bredde ut sig, uppstod även användandet av barrväxter som alléträd. *Araucaria araucana* (apträd) valdes som alléträd vid den kända avenyn i Bicton i Devon i Storbritannien, som fortfarande existerar. Ett annat barrträd som blev populärt som alléträd var *Sequoiadendron giganteum* (mammutträd), exempelvis i västra Skottland. Idegran har använts i stor utsträckning historiskt sett, vilka Sven Gréen (1974) beskriver har varit vanligt förekommande som infattningshäckar i stora prydnadsanläggningar i Europa samt i herrgårds- och slottsträdgårdar. Gréen (1974) betonar idegranens lämplighet när det kommer till att forma busken i olika former. Dock poängterar han att den inte är den mest lämpliga häckväxten i dagens trädgårdar på grund den rejäla ytan som den kräver, samt dess förmåga att breda ut sig ordentligt.

3.3 Användning på kyrkogårdar

“Ever since people arrived in force upon these shores they have been in the habit of planting yew trees in acts of sanctification, close to where they eventually hoped to be laid to rest”.

– David Bellamy, The Times 1998

Åsa Klintborg (1993) beskriver hur kyrkogårdar utformades och fick det utseende som vi ofta ser i Sverige än idag, genom att ett visst växtmaterial infördes i större utsträckning.

Klintborg (1993) menar att den omfattande användningen av trädgårdsväxter på kyrkogården innebar den största förändringen rent estetiskt under andra hälften av 1800-talet. Klintborg beskriver hur växterna gav kyrkogården dess eftersträlvade karaktärsdrag, och att de klippta häckarna gav ett prydligt utseende vilket eftersträvades. Buskage eller grupper av barrträd gav kyrkogården ett allvarligt utseende, tillsammans med solitära träd med hängande grenar.

Fig. 3 Gamla kyrkogården i Malmö, täckt av snö, 6/1-2016.

Jean Chevalier och Alain Gheerbrant (1997) betonar betydelsen av cypresser i Frankrike i *Dictionnaire des symboles; Mythes, rêves, coutumes, gestes, forms, figures, couleurs, nombres*, och hur den historiskt sett varit mycket stor. Vid en grav planterades förr ofta två cypresser för vuxna, och en solitär för barn. Runt medelhavet används uttrycket ”att sova under en cypress”, i betydelsen att vara död. Vidare beskriver de att cypressen sedan åtminstone antiken symboliserar det eviga livet. Detta på grund av att den är städsegrön, behåller sin frukt, samt att dess bark tar lång tid att ruttna. Cypressträ har därför använts till tillverkning av likkistor till stora, kända ledare som påven. Att cypressbarkens doft påminner om rökelse bidrar också till dess storhet, enligt Chevalier och Gheerbrant (1997).

3.4 Användningen av barrväxter: "more is more"

Adrian Bloom (2001) beskriver i *Gardening with conifers* hur samhället såg ut under 1960-talet då barrväxter nådde sin absoluta popularitetstopp. Ekonomiska och sociala förändringar hade ägt rum i samhället, vilket hade lett till utvecklandet av förorten. Denna utveckling innebar en större egendom för fler och därmed en tomt att förvalta. Människor började därför att intressera sig för trädgården i större utsträckning än tidigare.

Att allt fler människor skaffade bil och att garden center utökades påverkade också människors möjlighet att satsa mer på sin trädgård. Bloom (2001) menar att allmänheten uppfattade barrväxter som ett bra alternativ för trädgården, på grund av deras skötselintensiva egenskaper i kombination med det årstäckande prydnadsvärdet. Aljos Farjon (2008) beskriver i *A natural history of conifers* hur växter går i trender precis som annat i samhället.

Dvärgbarrväxter var mycket populära runt 1850 i Storbritannien och återkom under 1960-talet med stigande intresse. Trädgårdar med lågt växande ljung i kombination med små pellarformade barrväxter började synas allt oftare, och i takt med utbredningen av vegetationen började folk att tröttna på denna variant, menar Farjon.

Fig. 4 Skiss baserad på bild från "Vintergröna buskar och träd" av Sven Gréen från sidorna 45 & 55. Arter: *Juniperus communis*, *Picea abies*, *Picea asperata* och *Picea glauca*. Boken som illustrationerna figurerar i, är skriven 1975 och visar exempel på typiska trädgårdar från 1960- samt -70-tal.

Farjon (2008) beskriver hur det utöver att människor tröttnade på den typen av trädgård, fanns ett missnöje över att dvärgbarrväxterna inte behöll det miniformat som hade önskats.

Människor var inte medvetna om hur stora växterna skulle komma att bli. Flera av dvärgsorterna utvecklades långsamt under de första åren, men blev med tiden mycket större än vad man hade anat. Att människor saknade kunskap om detta, samt att utvecklingen inom hortikultur av framtagandet av lägre sorter inte var lika framstående som nu, är bidragande faktorer till varför trädgårdars utseende avvek från den avsiktliga tanken. En annan anledning till varför barrplanteringar på 1960- och 1970-talet till slut minskade i popularitet, beror på att de inte alltid utvecklades på rätt vis. Henrik Sjöman (2015) menar att detta beror på att man inte använde sig av lämplig jord avsedd för växterna. Barrträd som behöver väl-dränerad jord, gavs inte alltid de bästa förutsättningarna då de ofta planterades i miljöer och landskap med

lerjord, vilket fick barrväxterna att vantrivas då lerjorden inte är förenlig med barrväxternas behov.

Patrick Wintours artikel *Leylandii cut back to size in bid to end hedge wars* (2003) i The Guardian bekräftar detta fenomen, men menar att en anledning till att barrväxter har fått dåligt rykte till viss del beror på en art. Man har flitigt använt *Cupressocyparis x leylandii* (leylandcypress) till häckar i Storbritannien, och hybriden som kan bli riktigt hög har orsakat osämja mellan grannar. Under 90-talet upptod den första rättstvisten vilken varade i fem år. På grund av tvisten etablerades en laglig definition av en häcks omfång. Lokala myndigheter får således lov att ingripa och tvinga fram en minskning av häckens höjd där oenigheter uppstår.

Fig. 5 & Fig. 6 Huddinge, december 2015.

Villaträdgårdens entré angränsar till ett berg, där man har planterat vintergrönt i form av rhododendron, idegran och tuja. Trädgårdens framsida har en tydlig 60-70-tals karaktär.

3.5 Associationer och inverkan på vår uppfattning av barrväxter

Brita Johansson (1999) uttrycker hur barrväxter och ljung har behandlats illa i trädgårdslitteraturen, och Sven Gréen (1974) menar att kyrkogårdars användning av barrväxter kan ha gjort dessa mindre populära att använda i trädgårdar.

Ulla-Märta Westerståhl (2009) menar att många människor idag väljer bort vintergröna växter, eftersom de förknippar dem med 1970-talets barrväxtvåg och att efterdyningarna av denna våg fortfarande märks i många villaområden. Westerståhl (2009) liknar husen vid sovande törnrosaslott bakom förvuxna bergtallar, tujor och granar. Gréen (1974) beskriver hur tujan har en mycket utsträckt användning på kyrkogårdar, men att det är ologiskt och synd om detta ska vara anledningen till att användning av dessa i trädgårdar ska ha motverkats. Gréen (1974) poängterar att det finns perenner som dekorerar gravar, men som även är populära i trädgårdar, och att det således inte borde vara ett problem att bortse från kyrkogårdsassociationen när det kommer till tujan och andra barrväxter. Att se till de egenskaper och fördelar som tujan har som häckväxt vore att föredra, eftersom den bland annat är lätt att klippa samt att den inte ställer större anspråk på jorden.

Tv-serier och övriga delar av populärkulturen kan både spegla och påverka samhället. *Twin Peaks* både är och har varit en omåttligt populär tv-serie skapad 1989 av David Lynch (regi och manus) samt Mark Frost (manus). På grund av dess popularitet har litteratur och analyser gjorts av serien och miljön där den spelades in. Naturen samt miljön som valdes för att skapa rätt stämning för inspelningen har jag intresserat mig för, och fick en del teorier bekräftade i *Film landscapes: Cinema, Environment and Visual Culture* (2013), skriven av Graeme Harper och Jonathan Rayner. Deras analyser innefattar bland annat valet av inspelningsplats samt scenografi till tv-serien *Twin Peaks*. Harper och Rayner (2013) beskriver hur David Lynch visste att inspelningsplatsen han eftersökte till tv-serien skulle vara en skogsmiljö på grund av barrskogens mystiska karaktär. Lynch menar att så länge man kan minnas, har skogen varit kopplad till mystik och att den därför redan var en befintlig karaktär i hans eget medvetande. Harper och Rayner (2013) beskriver hur världen kastas in ett kaos i David Lynch's värld när våldsamma brott begås. För att förstärka den obehagliga stämningen, rasslar träden hotfullt i mörkret medan vinden skakar tag i dess grenar som för att förvarna både karaktärerna på duken/tv-skärmen och åskådarna om ondska. Vinden viner genom douglasgranen, *Pseudotsuga menziesii*, och de svaga människornas kroppar som utför ondskefulla handlingar. Rayner och Harper (2013) beskriver hur förhållandet mellan den naturliga världen och människans inverkan skildras redan i seriens första avsnitt. De framhäver vikten av att träden i omgivningen återspeglade landskapets skala i all dess mystiska och uråldriga prakt, snarare än den tämjda och tillrättalagda aspekten av amerikansk träproduktion.

Fig. 7 Alnarps barrväxtsortiment, 9/12-15

Fig. 8 En villaträdgård i Huddinge har en barriär mot gatan i form av en tät barrhäck. 24/12-15

3.6 Fördelar med barrväxter

Henrik Sjöman (2015) betonar under föreläsningen "*Barrväxter*" på Sveriges Lantbruks Universitet i Alnarp hur synd det är att barr inte används mer i nuläget, på grund av de många fördelar och kvalitéer de besitter. Att de skapar biologisk mångfald är en viktig aspekt, för att inte tala om deras kapacitet att hantera dagvatten. Sjömans (2015) fasta inställning är att barrväxter har mer kapacitet i flera avseenden än alla andra växtgrupper.

Han beskriver hur barrväxter har anpassat sig till svårare förhållanden i konkurrensen mot lövträd. De hanterar extrema situationer bättre än lövväxter på grund av deras förmåga att fördela sina resurser som skiljer sig från lövväxters sätt. Vidare menar Sjöman (2015) att

vägen till en hållbar plantering är att i första hand ifrågasätta sina egna växtval, och att alltid ha naturens system som förebild vid planerandet av gröna miljöer. Att ifrågasätta vad som gör en växt framgångsrik och att identifiera var den trivs naturligt menar han är nyckeln till en hållbar, välmående plantering.

Sjöman (2015) poängterar de rent estetiskt tilltalande, specifika attributen hos barrväxter. *Microbiota decussata* (kryptuja) har ett vinterutseende som skiljer sig från dess sommarutseende. Den antar en bronsfärgad ton på senhösten och blir ljusgrön på våren. Sjöman (2015) är av uppfattningen att det inte stämmer att barrväxter skulle bidra till en monoton känsla utan årstidsväxlingar om man varierar artvalen. Han nämner skotten på barrväxter som ytterligare exempel på unika karaktärsdrag, och liknar skottens färg med en blomning. Vidare nämner han både *Picea omorika* 'Aureospicata' (serbgran), vars barr har en citrongul nyllväxt medan *Picea abies* 'Cruenta' (smultrongran) små skott har en nyans som drar mellan cerise och brunrosa. Henrik Sjöman (2015) poängterar också barrväxters förmåga att bidra med viktig rumslighet, och hur man kan låta barrväxter skapa en scen och bilda vackra scenerier, som bakgrund till exempelvis blommande träd genom kontrastverkan. Sven Gréen (1974) beskriver hur vintergröna buskar som bakgrundsplantering till perenner har utmärkta egenskaper för att framhäva både form och färg. Utöver detta har idegranens rötter egenskapen att inte suga lika mycket näring som lövfällande buskar, vilket är ytterligare en anledning till att placera den i närheten av perenner. Gréen (1974) nämner även idegran som en av få barrväxter som tål att beskäras hårt till skillnad från exempelvis tall och gran, och som därför kan fungera i miljöer med begränsad plats.

Brita Johansson (2007) konstaterar i *Odla barrväxter* att barrträd är mycket användningsbara för att skapa lä i en trädgård. Eftersom växter överlag har fördelen att vara effektiva vindbrytare samt ljuddämpande, blir barrväxter dessutom inte nakna och glesa vintertid till skillnad från lövfällande vegetation. Energiförbrukningen i hushållen kan också minska genom att ett vintergrönt vindskydd placeras i närheten av bostaden. Henrik Sjöman (2015) nämner också hur effektiva barrträd är för att reglera vinden, och att träd vid byggnader kan minska kylan i fastigheten med 30 %. Bra alternativ som bryter vinden i blåsiga miljöer är pelarformade träd som *Pinus strobus* 'Fastigiata' (weymouthtall), *Pinus nigra* 'Select' (svarttall) och *Pinus sylvestris* 'Fastigiata' (tall). Eftersom pelarträd har krona hela vägen längs trädet lyckas de mer framgångsrikt att bryta vinden än träd med ett annat habitus.

3.7 Handelns utbud av barrväxter

Aljos Farjon (2008) uttrycker sin oro över folks ointresse för barr, som han menar innebär att färre arter drivs upp som följd av den låga efterfrågan. Han menar dock att forskare och författare som han själv har ett ansvar att entusiasmera allmänheten till att använda barrväxter. På grund av barrens rådande dåliga image, menar Farjon (2008) att man måste börja med att ersätta den tråkiga bilden av monotona, likriktade trädgårdar med mer spännande alternativ. Vidare menar Farjon (2008) att hans verk *A natural history of conifers* ämnar ge en överblick av barrens mångfald för att ge dem en gedigen presentation och på så sätt visa på olika intressanta alternativ. Adrian Bloom (2001) däremot, hävdar i *Gardening with conifers* att utbudet av barrväxter är enormt, och att valmöjligheten skapar förvirring bland människor. Bloom (2001) menar att barrväxter på grund av uppfattningen om deras komplexitet ses som

en grupp för sig. Han uttrycker dock att barrväxter är som all övrig vegetation; att rätt kunskap och förståelse krävs för att göra ett korrekt växtval för rätt plats med en skötsel därefter.

3.8 Intervju med barrväxtansvarig plantskolist

Magnus Carlström (2015) är barrväxtansvarig på Flyinge plantshop. Han berättar att barrväxtsortimentet står för en mycket liten del av det totala produktutbudet, det vill säga cirka fem procent av plantskolans totala växtutbud.

Jag undrar hur intresset för dessa växter ser ut bland kunder, och om man kan se en förändrad trend i användandet av dem. Magnus Carlström (2015) avfärdar idén om att ett nyväckt intresse finns i samhället, något som han kallar en illusion. Bland uppstammade barrträd ser Carlström (2015) dock en ökad efterfrågan. Han beskriver hur vanligt det är att kunder vill ha vintergrön vegetation i sina trädgårdar, men att de ofta önskar andra alternativ än barrväxter. Användningsområdet för barrväxter består enligt Carlström (2015) i största uträkning av häckar. Av volymvarorna på barrväxter är tuja och idegran de stora produkterna. Eftersom idegran är dyrare än tuja, gör priset i kombination med rädslan för idegran att folk är mer benägna att välja tuja. Carlström (2015) berättar däremot att man nu för tiden blandar in mer barrväxter i planteringarna. Folk eftersträvar något annorlunda, och önskar något avvikande att blanda in i trädgården men som ändå är lättodlat. Magnus Carlström (2015) berättar om varför han tror att en motvilja till barrväxter finns eller har funnits hos människor, som han anser har en förutfattad mening kring barrväxter.

”Folk glömmar funktionen och vägrar förstå att man ska kunna använda en växt som exempelvis vindskydd. Vill man ha palmer, sätter man det oavsett om man är i Kiruna eller någon annanstans, istället för att vara öppen för idéer som vindskydd och vintergrönt. Det får inte var järnek, liguster, lagerhägg. Folk vill göra det enkelt för sig – men det får inte innefatta det som fungerar där man bor. Det stör många människor att de inte kan välja som de vill.”

(Carlström, 25/11-15)

Fig. 9 Metasequoia-allé i Bryssel, 2013.

Sammanfattningsvis, är Carlströms (2015) teori och erfarenhet att människors okunskap är anledningen bakom ett bristande intresse för barrväxter, trots nyttan som man skulle kunna ha av dem. Barrväxter är förhållandevis dyra jämfört med lövfällande buskar, vilket beror på växternas odlingstid. När det kommer till barrväxters prissättning, berättar Flyinge plantshops barrspecialist, att tujan är den billigaste barrväxten, och hur 75 % av kunderna väljer efter plånboken. Carlström (2015) beskriver att dagsläget och dess priser upplevs som dyrt för kunder som betalade 2,50 kr på 1960-talet, men att det som köptes förr var begränsat till kinesisk tuja medan barrsortimentet idag är avsevärt större. Carlström (2015) nämner att variationen och utbudet är stort med allt från ympade, frösådda tallar till långbarriga och kortbarriga. Mångfalden som många vill se i trädgården är anledningen till att priserna skruvas upp ett antal procent enligt Carlström (2015), som beskriver att priset minskar när fler köper av samma art.

Magnus Carlström (2015) anser att staden skulle tjäna på en ökning av barrträd, så att man genom mer variation skulle kunna skapa ett större sammanhang samt ett rikare fågelliv. Han uttrycker dock bekymrade tankar kring barrväxtmaterialet som väljs till stadsmiljön, som han anser är enahanda. Carlström (2015) uttrycker hur han skulle vilja se mer barrväxter i stadsmiljön, men att av de få som väljs står *Pinus nigra* (svarttall), *Pinus sylvestris* (tall) samt *Metasequoia glyptostroboides* (kinesisk sekvoja) för merparten av dessa. Vidare menar han att plantskolan arbetar för mångfald, men att det är svårt att övertyga kunden. Det oroar Carlström (2015) att landskapsarkitekter och trädgårdsdesigners skapar ungefär samma förslag som det som redan har gjorts, och hur man borde entusiasmera studenter för att kunna vända trenden. Han menar att det är svårt eftersom få bra förebilder och exempel i staden finns, och att barrträd i den offentliga miljön i Sverige inte alls har samma självklara plats som i Tyskland eller Nederländerna. Carlström (2015) tar Perennafickparken i Eskilstuna som exempel, vilken genom uppskattningen den fick skapade ringar på vattnet och spred sig som fenomen. Magnus Carlström (2015) hoppas att användandet av barrträd sprider sig på ett liknande sätt, om människor vågar använda sig mer av växtmaterialet.

4. Vinterblom

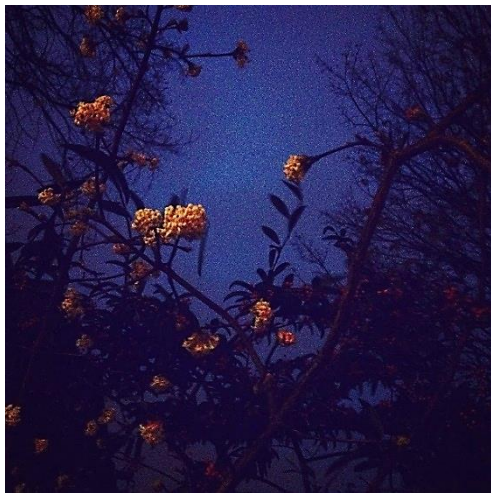

Fig. 11

Fig. 12

Fig. 10 *Viburnum x bodnantense* (Kejsarolvon) i Köpenhamn nära Glyptoteket, december 2015.

Fig. 11 *Hamamelis x intermedia* 'Jelena' (trollhassel) i New York, The High Line vårvintern 2015.

Michael W. Buffin beskriver märkliga siluetter och förförisk doft från frosthärdiga blommande buskar i trädgården, som en del av stark vinterfärgning i *Winter-flowering shrubs*. Han menar att åsynen av en enda blommande blomma vintertid kan tillföra ännu mer än en trädgård översållad av blommor under sommaren. Vidare tillägger han att busken på vilken blomman växer även har vackra vintervärden i form av bark och bär, för att inte tala om dess skulpturala form. Buffin (2005) delar in de vinterblommande buskarna i två grupper. Den ena gruppen blommar som en reaktion på kyla och låg temperatur, medan den andra gruppen blommar naturligt under vintermånaderna. Behovet av en viss period av kyla är gemensamt för många olika växter, det vill säga vernalisering, för att blomningen ska kunna sättas igång till våren. För vinterblommande växter, krävs en temperatur mellan 0 och 5° för att detta ska ske, och blommar som reaktion på den låga temperaturen och av ett begränsat antal soltimmar.

Michael A. Dirr (2007) berättar i *Viburnums* om *Viburnum x bodnantense* (hybridkejsarolvon) som är en hybrid mellan *Viburnum farreri* och *Viburnum grandiflorum*, och att den ursprungligen härstammar från lyckade korsningsresultat i Bodnant Garden i Wales, som namngav hybriderna. Hybridkejsarolvon blommar i vitt och olika nyanser av rosa beroende på sorten. Det är framförallt dess doft och tidpunkten för blomningen som gör växten uppseendeväckande; att den blommar när de flesta andra grenar står nakna under vintern. De mest använda sorterna av hybridkejsarolvon är 'Dawn', 'Charles Lamont' och 'Deben', varav 'Dawn' är den mest odlade sorten. 'Dawn' är lik 'Charles Lamont' men har en ljusare knoppnyans. 'Deben' är den lägsta sorten och uppnår max två meter i både bredd och höjd.

En bra växtkombination som lyser upp under vintermånader, är enligt Michael W. Buffin (2005) kombinationen mellan *Viburnum x bodnantense* tillsammans med *Mahonia x media* 'Hope'. Mahonians mörka bladverk skapar en bra kontrasterande bakgrund för hybridkejsarolvonets ljusa blommor. Vidare menar Buffin att även deras olika dofter samspelar istället för att tävla mot varandra. En annan vinterblommande buske med flera intressanta karaktärsdrag, är *Hamamelis* (trollhassel). Buffin (2005) beskriver den som en av de mest värdefulla buskarna till en plantering vintertid. Deras spindellika blommor har beroende på sort, blommor i olika nyanser av gult, orange, rött och koppar. Buskarna får även vackra höstfärger vars blodröda blad lyser upp. Oftast blommar trollhasseln mer av riktigt bister kyla, medan blomningen förkortas under mildare vintrar. Buffin (2005) betonar trollhasselns förmåga att tolerera förorenad luft bättre än många andra buskar, vilket gör att den tål urbana miljöer.

5. Andra vintervackra växtvärden

5.1 Utmärkta accenter vintertid

Rick Darke beskriver i *The color encyclopedia of ornamental grasses* (1999) hur prydnadsgräs har flera vackra vintervärden. Eftersom prydnadsgräs finns i alla möjliga storlekar och färger, varav flera dessutom förändrar sin nyans genom årstiderna, finns ett stort prydnadsvärde för dessa vintertid. Darke menar att det finns ett gräs för varje skrymsle av våra liv som både förskönar och harmonierar med platsen. Han beskriver poetiskt hur gräs målar ett porträtt av vinden, samt hur både ljudet och rörelsen av gräs som rör sig i vinden får trädgården att vibrera.

"Grasses are the first to tell of every caressing summer breeze. Their lissome stalks and flowers flutter and bow, dancing before every spring gale, every autumn storm, every winter wind. Supple and sinuous in their yielding, they paint portraits of the wind. As they move, they sing in tones ranging from a low rustle to a staccato rattle. This sound and movement add immeasurably to the vibrancy of the garden"(...)

(Darke. R. 1999. *The color encyclopedia of ornamental grasses*.)

Fig. 12 & Fig. 13 *Miscanthus x giganteus* – Jätteelefantgräs Alnarp december 2015.

Marie Hansson framhäver i *Gräs & bambu* (2010) prydnadsgräsen åtskilliga estetiska värden som kan bidra med höjd, vertikaler som kan utgöra ryggraden och stommen i en plantering. Vipporna, axen, färgen som ändras efter årstid, från grön till en mer gyllene ton, till slutligen silverfärgad. Hansson framhåller att prydnadsgräs tack vare dessa fina vinteregenskaper får en bärande funktion i en plantering och kan accentuera utemiljöer som entréer och uppfarter. Vidare nämner hon *Miscanthus sinensis* som ett av de mest tacksamma prydnadsgräsen att använda sig av ur vinterprofils aspekt. Gräsets olika stadier över säsongerna, både gällande färg och struktur, adderar en fin växling även under vintern. Samtliga *Miscanthus*-arter går igenom ett torkande stadium och antar därefter en mer silveraktig ton.

Prydnadsgräsens stora värde även i visset tillstånd är unikt, vilket *Miscanthus sinensis* inte är ett undantag till vilken är den arten av prydnadsgräs som har använts mest i privata trädgårdar, enligt Jens Thejsen (2006). På 1970-talet var dock *Miscanthus x giganteus*, (jätteelefantgräs) en vanlig syn som Thejsen (2006) menar användes på ett onyanserat vis. Michael W. Buffin (2005) beskriver *Cortaderia selloana* (pampasgräs) tydliga effekt i ett vinterlandskap. Det arkitektoniska prydnadsvärdet som gräs bidrar med i en plantering är tydligt, vare sig det vajar i vinden eller är täckt av snö.

Fig. 14 Charlottehaven i Nordhavn, Köpenhamn, december 2015. En av Europas största grässträdgårdar enligt "Graesser", Jens Thejsen (2006).

5.2 Form, textur & skala

Vare sig man väljer att använda sig av gräs som solitärer, eller i sjok/klunga i en sammanhängande plantering, betonar Rick Darke (1999) i *The color encyclopedia of ornamental grasses* hur man kan utnyttja olika siluetter och storlekar. *Calamagrostis x acutiflora* 'Karl Foerster' (tuvrör) har ett upprätt habitus, medan exempelvis *Deschampsia cespitosa* (tuvtåtel) har ett mjukare och fluffigare växtsätt. Darke (1999) konstaterar att man genom att kombinera dessa olika kvalitéer kan åstadkomma en fin kontrast mellan hårt och mjukt, med enbart prydnadsgräs. Vidare betonar han skalan som en annan viktig aspekt när det kommer till gräs. Från låga marktäckande arter till 3-4 meter höga, går detta att utnyttja både för att skapa rumslighet med hjälp av de högre gräsen, samt undvika bar jord och därmed ogräs genom marktäckande gräs. Eftersom vintergrön vegetation kan uppfattas som statisk på grund av att årstidsväxlingarna inte framträder på samma vis som hos övriga växter, är det ett fantastiskt alternativ att kombinera dessa med prydnadsgräs. Gräsets textur kan också utnyttjas på olika vis vid gestaltning. Eftersom ögat uppfattar hårda ytor som klarare och tydligare medan mjuka ytor ser suddigare ut, kan man utnyttja detta för att framhäva olika material och skapa kontraster. Marie Hansson (2010) beskriver hur de olika texturerna skapar olika slags karaktär, som därför är något man använder sig av för att skapa perspektiv i trädgården.

Hansson (2010) poängterar att utbudet av prydnadsgräs ständigt ökar, och att det finns gräs för alla typer av lägen och planteringar. Hon tillägger att det trots detta endast används ett fåtal arter överlag, och att det kan bero på att man inte värderar gräset utifrån dess allra främsta egenskaper. Dessa egenskaper menar Hansson (2010) främst består av form och textur, och att väldigt få perenner kan visa upp en liknande styrka. Desutom finns en stor variation av färger, som Hansson (2010) dock anser vara mindre intressant.

5.3 Ljusets effekt i gräs

Kingsbury och Oudolf (2013) menar att sommarljuset ofta är så starkt att det kan innebära att blommornas färg avmättas och förlorar intensitet. Skugga gör därför att ögat uppfattar vegetationen tydligare. Däremot poängterar nyss nämnda författare att växtens *struktur* tydliggörs av starkare solljus eller belysning. Rick Darke (1999) är av meningen att prydnadsgräs är överlägsna alla andra växter när det kommer till deras ljusa och strålande kvalitéer. Darke (1999) skriver om hur man bäst fångar gräsets inneboende genomskinlighet, och betonar vikten av att vara medveten om solljusets dagslängd, solens styrka och riktning i miljön där man befinner sig. Vidare uppmuntrar han att ta till vara på ljuset på rätt vis även i skuggiga trädgårdar eftersom de få solstrålarna även där kan göra stor skillnad för hur gräset uppfattas och framhävs. Darke (1999) betonar vikten av placeringen av prydnadsgräsen. Att placera en individ på en skuggig plats, och att plantera en annan av samma art i ett soligare läge kan också skapa variation i trädgården eller bostadsgården, eftersom läget påverkar gräsets utseende. Prydnadsgräs som *Calamagrostis brachytricha* (diamantrör) blir mer upprätt av solljus, och antar ett lösare, mer hängande växtsätt i mörkare miljöer. I *The color encyclopedia of ornamental grasses* beskriver Darke (1999) hur prydnadsgräsen bör lysas upp bakifrån eller från sidan för att skapa en dramatisk effekt. Han liksom Kingsbury och Oudolf (2013) menar att solskenets låga vinkel vintertid framhäver denna strålande effekt, och får landskapet att vibrera då få andra typer av växter förmår göra det.

5.4 Bambu

Ilminge (2009) beskriver bambu som också tillhör växtfamiljen gräs (*Poaceae*), och är ett samlingsnamn för flera grässläkten vars stammar oftast är förvedade. De allra vanligaste släktena som odlas i Sverige är *Sasa* (sasabambusläktet), *Fargesia* (bergbambusläktet) och *Phyllostachys* (kinabambusläktet) som samtliga är vedartade. Ilminge (2009) framhäver bambuns kvalité som med fördel kan användas som rumsavskiljare eller som skydd åt andra växter. Marie Hansson (2010) beskriver bambuns oftast vintergröna karaktär, varför den därmed är mycket vacker snötäckt. *Phyllostachys bissetii* (bissetbambu) och *Phyllostachys aurea* (sicksackbambu) är alternativ som inte rullar ihop sig av kyla – vilket däremot exempelvis *Fargesia murielae* (bergbambu) gör. *Phyllostachys aureosulcata f. aureocaulis* (gul sicksackbambu), blir däremot gul vintertid vilket också adderar något speciellt till utemiljön. Bambu är även ett tacksamt häckmaterial, varav bland annat *Fargesia* är lämpligt för det ändamålet. För bambuhäck kan det dock behövas en rotspärr i marken om det är en rotspridande häckväxt. Klumpväxande bambu passar bäst för häckar som har pacymorpha rhizomer, där *Fargesia murielae* är ett bra alternativ.

Fig. 15 Snötäckt bambu av okänd art, Malmö januari 2016.

5.5 Exempel på grästrädgård i Köpenhamn

Jens Thejsen (2006) beskriver bostadsgården Charlottenhavens grästrädgård i Nordhavn, Köpenhamn, som en av de största och först anlagda moderna trädgårdar bestående av gräs i Europa. Där har man arbetat mycket med olika höjder och strukturer, och har lyckats åstadkomma en varierad och intressant plantering med ett helårsvärde. Inte minst vintertid då många av prydnadsgräsen fullständigt har ändrat karaktär från sommarmånaderna, enligt Thejsen (2006). Exempelvis går *Calamagrostis x acutiflora* 'Karl Foerster' (tuvrör) från att vara ett grönt, överhängande gräs om våren till att senare blomma, samt bli halmfärgad vintertid då också frosten fångas på ett gnistrande vis. Nederbörd, frost, dagg och snö är också faktorer som förändrar gräsets karaktär.

Fig. 16 & Fig. 17 Charlottenhaven, Nordhavn i Köpenhamn december 2015.

6. Exempel i en utemiljö

Den valda bostadsgården på Lantmannagatan i Malmö används i syftet att exemplifiera mina växtförslag och växtkombinationer, för att ge en uppfattning om hur detta skulle kunna se ut i verkligheten. Avsnitt 6.2 ger en nulägesbeskrivning av gården, där ett gestaltungsförslag med fokus på intressant vinterfägring till bostadsgården följer. Målsättningen är att skapa en välkomnande miljö för de boende samt en intressant utsikt, genom att framhäva vintern som årstid med rätt vegetation.

6.1 Bostadsgårdens roll och natur

Själva naturen av en omsluten eller instängd plats bidrar till hur platsens karaktär kan definieras, menar Catherine Dee (2001). Texturen och karaktären av olika material påverkar också upplevelsen av platsen, samt vilka associationer man får av dessa.

Kristensson (2007) beskriver bostadsgårdens fyra roller; vardagsrum, lekplats, mötesplats och utsikt, och menar att gårdens läge i direkt anslutning till hemmet ger den dess särställning som stadsrum. Själva närheten till utemiljön har även en symbolisk betydelse, menar Kristensson (2007), och att den för människors självbild har betydelse genom att man visar upp sig själv samtidigt som man visar upp var man bor. Vidare menar Kristensson (2007) att gården till sin karaktär varken är privat eller offentlig och skiljer sig därmed från en villa- eller radhusträdgård. Gården har en mellanställning i och med faktumet att den är gemensam. Eva Kristensson (2007) berättar om hur landskapsarkitekten Ulla Berglund samt socionomen Ulla Jergeby, i många av sina studier av stadens utemiljöer har noterat att utsikten från bostaden är av stor betydelse för de boende. Utsikten har även en inverkan vid valet av bostad. Kristensson (2007) beskriver att gårdens roll som utsikt handlar om vilka intryck vi får ögonen och att uppskattade kvalitéer är vida vyer, natur, grönska men även att kunna se människor. Grönska ger lugn, rymd och viss distans. Eva Kristensson (2007) nämner också hur grönska även kan vara knutet till många minnen och barndomsupplevelser.

6.2 Nulägesbeskrivning av bostadsgård - med växtfokus

Lantmannagatan 11 har en triangulär innergård, med tre byggnader belägna på var sitt hörn vars fasader bildar ett hållrum. En liten del av denna gård är avgränsad med ett ca 2 meter högt staket, eftersom den tillhör en bostadsrättsförening med egen ingång till gården och fastigheten. En tujahäck växer innanför staketet på den lilla gården, och skapar en barriär samt insynsskydd från den övriga delen av gården. Bortsett från denna vegetation, samt två bräckliga små träd (varav ett klen kejsarträd samt ett mycket gammalt äppelträd), finns ingen grönska så långt ökat kan nå. Gården skulle naturligtvis gynnas av ett ansiktslyft under årets samtliga månader. Fördelen med att fokusera på vinterfägring, är att en trädgård med intressanta vinteraspekter bör ge ett prydnadsvärde även under övriga delar av året. Läget är någorlunda skyddat tack vare att gården omringas av byggnader åt alla håll, vilket passar bra för barrväxter som inte trivs i för blåstigt läge.

Granen som syns på bilden nedan är tillfällig och pryder gården endast under december månad. En liten nivåskillnad finns, vilken rättas upp av en låg mur samt en trappa med två trappsteg upp och skapar en slags avgränsning i mitten av gården. Bostadsgården har en hel del outnyttjad yta där vegetationen lyser med sin frånvaro. Eftersom den stora bostadsgårdens lilla träd är dess enda vegetation, förs blicken mot växtligheten som separerar den lilla gården från den stora. Tujahäcken tillför viss grönska till platsen, vilka syns från den stora gården även om de är bakom staketet. På en så stor yta är det ändå väldigt artfattigt om man ser till utemiljöns helhet.

Fig. 20 Lantmannagatans bostadsgård fotad från ett fönster, december 2015.

6.3 Nulägesplan

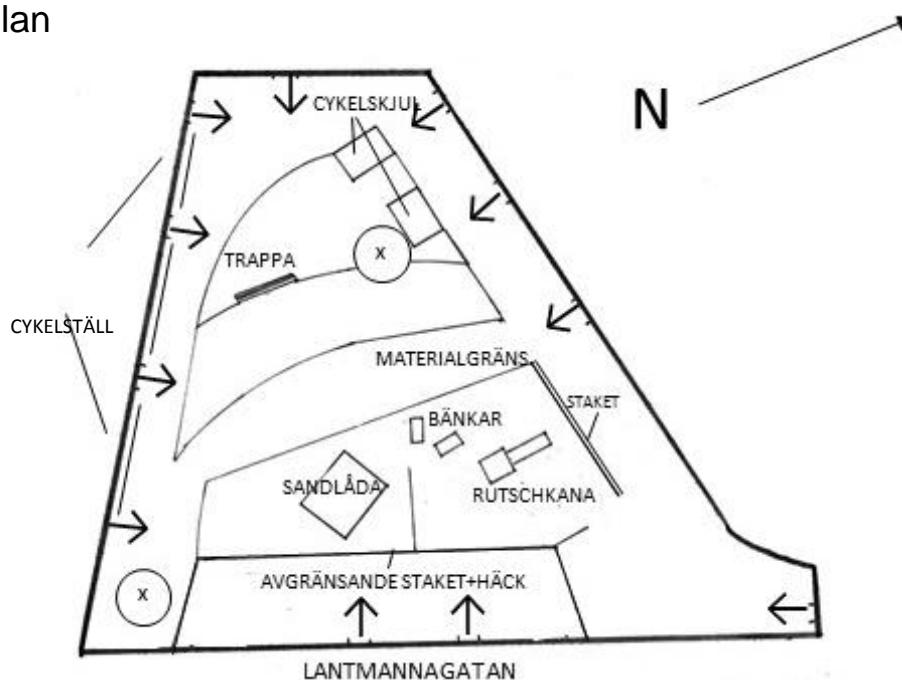

Fig. 21 Nulägesplan, bostadsgård, Lantmannagatan. Skala 1:500

6.4 Växtförslag

Målsättningen med förslaget är att förbättra utemiljöns estetiska värden, med fokus på att framhäva vintern som årstid. Att skapa en välkomnande atmosfär för de boende är en annan målsättning. Gården ska vara visuellt intressant uppifrån, en grön oas från de boendes fönster. Fasadernas gråbeige ton i kombination med markmaterialets liknande nyans gör att helhetsintrycket resulterar i en grå sörja. Vintergrön vegetation kommer att införas för att skapa harmoni och helårsintresse för gården. Eftersom väggarna som omsluter bostadsgården är så pass höga, vill jag matcha höjden med högre vegetation vilket möjligen kan få arkitekturen att kännas mindre tung. *Juniperus communis 'Suecica'* (pelar-en) tillsammans med höga prydnadsgräs som svajar i vinden väcker gården till liv i en dynamisk växtkombination. Eftersom gården är omringad av höga väggar, är platsen halvskugga/skugga en stor del av dygnet. Särskilt vintertid kan man dra nytta av mörkret och plocka fram det vackra genom kontrasten mellan ljus och mörker i planteringen. Vita blommor blir nästan självlysande i mörkret och framhävs ytterligare ihop med vintergrönt. Pigga gröna toner av bambu lyser upp miljön och variation skapas i de gröna tonerna. Till vårvintern dyker små vita *Muscari armeniacum 'Alba'* upp (pärlhyacint) som hälsar nästa årstid välkommen tillsammans med en vegetation som behåller sitt prydnadsvärde under hela året.

Cirkelformade upphöjda växtbäddar

(nr 1 – 4 på planritningen)

Fyra cirkelformade, upphöjda växtbäddar placeras på gården med växtkomposition av tre olika slag. Växtbäddarna erbjuder även sittplats genom bänkar runt om växtbädd nummer tre. Två av växtbäddarna har en blandad växtkomposition medan två stycken består av *Hamamelis mollis* (trollhassel), *Hamamelis x intermedia* (hybridtrollhassel) samt *Asarum europaeum* (hasselört). Växtbäddarna är samtliga 70 cm höga.

Låg bambu och prydnadsgräs ersätter de gamla trästaketeten

(nr 5 & 6 på planritningen)

Mer grönska och rumslighet skapas genom att de gamla staketeten tas bort och ersätts med *Sasa veitchii* (veitchbambu) i en upphöjd växtbädd mellan sandlådan och rutschkanan. En låg bambu har valts, för att lättare ha en överblick och kontroll över små barn som kanske befinner sig i sandlådan. Staketet till höger om rutschkanan, får en spännande inramning med *Carex pendula* (hängstarr) i en upphöjd växtbädd. En öppning görs i vegetationen, som dels skapar en smidigare väg in till lekplatsen och gör det samtidigt spännande för barn att springa genom öppningen i det höga gräset som. För den marktäckande veitchbambun kan rotspärr vara aktuellt för att minska spridningsrisken på gården.

Marktäckare i upphöjd växtbädd längs den lilla muren

(nr 7 på planritningen)

Den lilla nivåskillnaden som delar gården i mitten har en liten trappa. Längs denna mur, skapas en växtbädd med *Microbiota decussata* (kryptuja) vilket är en skuggtålig marktäckare, som övergår i en intressant bronsfärgad ton vintertid..

VÄXTFÖRSLAG

Bostadsgård,
Lantmannagatan, MALMÖ
Skala: 1:500

TECKENFÖRKLARING

BEFINTLIGT TRÄD

UPPHÖJD VÄXTBÄDD
- *Sasa veitchii* / *Carex pendula*

VÄXTBÄDD LÄNGS MUREN
- *Microbiota deccusata*
(nivåskillnad)

UPPHÖJD VÄXTBÄDD
- Blandad växtkomposition

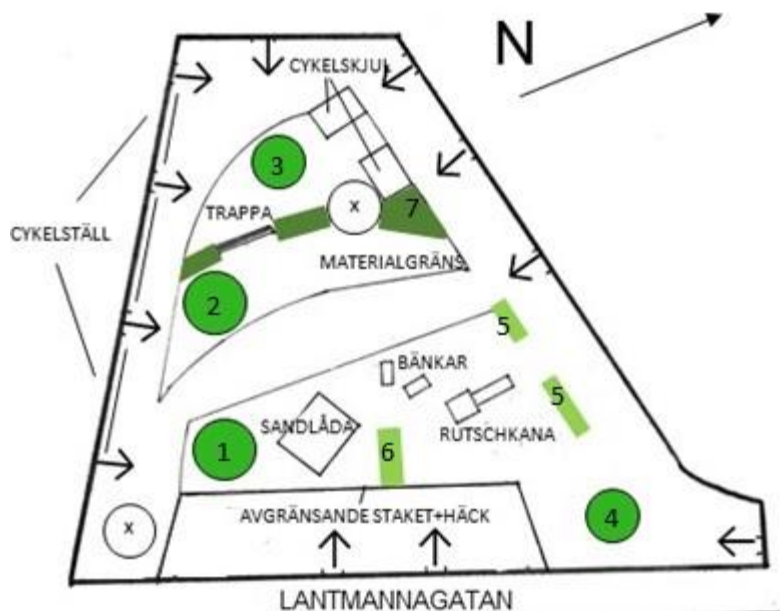

Fig. 22 Växtförslag, bostadsgård, Lantmannagatan.

1.

2.

3.

4.

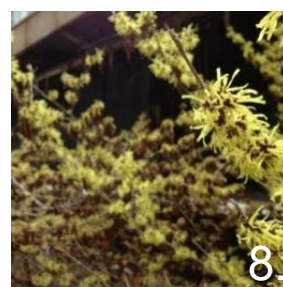
5.

6.

7.

8.

VÄXTLISTA (urval)

1. *Pachysandra terminalis* – Skuggröna
2. *Miscanthus sinensis* 'Silberfeder' – Miskanthusgräs
3. *Sasa veitchii* – Veitchbambu
4. *Viburnum x bodnantense* – Hybridkejsarolvon
5. *Picea pungens* 'Glauca Globosa' – Dvärgblågran
6. *Rhododendron yukuishumanum* 'Flava' – Rhododendron
7. *Hamamelis x intermedia* 'Janina' – Hybridtrollhassel
8. *Hamamelis mollis* 'Pallida' – Trollhassel

Växtbädd nr 1

Prydnadsgräs

Calamagrostis x acutiflora 'Karl Foerster'
Carex morowii 'Ice Dance' – Japansk starr
Deschampsia cespitosa 'Goldau' – Tuvtåtel
Molinia caerulea 'Transparent' – Jättetåtel

Barrväxter

Juniperus communis 'Vemboö' – Svensk pelar-en
Thuja occidentalis 'Little Champion'

Perenner

Echinacea purpurea – Röd solhatt
Pachysandra terminalis – Skuggröna

Vårlök

Muscari armeniacum 'Alba' - Pärlhyacint
Fig. 23 Skiss på växtbädd nr 1.

Växtbädd nr 2 & 4

Vinterblommande buskar

Hamamelis x intermedia 'Jelena' – Hybridtrollhassel
Hamamelis x intermedia 'Diane' – Hybridtrollhassel
Hamamelis mollis 'Pallida' – Trollhassel

Perenn/marktäckare

Asarum europaeum – Hasselört

Växtbädd nr 3

Prydnadsgräs

Miscanthus sinensis 'Silberfeder'
– Miscanthusgräs
Deschampsia cespitosa 'Goldau' – Tuvtåtel
Pennisetum alupecuroides 'Hameln' –
Lampborstgräs

Barrväxter

Juniperus communis 'Vemboö'
– Svensk pelar-en
Microbiota decussata – Kryptthuja
Picea pungens 'Glauc Globosa' –
Dvärgstickgran

Vinterblommande buske

Viburnum x bodnantense 'Charles Lamont' –
Hybridkejsarolvon

Städsegrön buske

Rhododendron yakushimanum 'Flava'
– Rhododendron

Perenner

Echinacea purpurea – Röd solhatt
Pachysandra terminalis – Skuggröna

Vårlök

Muscari armeniacum 'Alba' - Pärlhyacint

7. Diskussion

Vad som gör en växtkomposition intressant vintertid, ger Piet Oudolf och Noel Kingsbury (2013) flera svar på i *Planting: a new perspective*. Deras idéer och teorier handlar mycket om att kontrast är nyckeln till en hållbar komposition, samt växtlighet som bidrar med stomme och stadga. Att stabilitet och form väger tyngre i en komposition än blad och blommors färg, som de anser är sekundärt. Detta borde rimligtvis vara av samma vikt om inte större, då man vill skapa en intressant växtkomposition med vinterkvalité. Genom att lägga fokus på kontrast och struktur i en plantering framhävs vinterns vackra kvalité som följd. När det kommer till växtkomposition med vinterfägring gäller det delvis att tänka på hur en ofta naken årstid, kan kläs för att skapa en intressant miljö samt hur vegetationen kan framhävas till det yttersta.

De olika avsnitten i detta arbete, som valet av inspelningsplats för *Twin Peaks*, kyrkogårdsgestaltning och en bostadsgårds utformning och växtval, har gemensamt att samtliga ämnen behandlar *hur* man framställer och framhäver något. I samtliga fall arbetar man med kontrastverkan och rumslighet. Jag anser också att nyss nämnda avsnitt har den gemensamma nämnaren att oavsett om människor betraktar en plantering, besöker en kyrkogård eller tittar på *Twin Peaks*, medvetet eller omedvetet kopplar växtmaterialen/miljön till tidigare erfarenheter. Jag tror att en växtkomposition som är av mer varierad natur skapar en plantering med vinter- och helårstäckande värde. Dessutom uppdateras kompositionen och stämningen den ger, till något som kan associeras till mer än uteslutande 1960- och 1970-tals estetik.

Så länge jag kan minnas har jag upplevt att allmänheten talat illa om barrväxter, bortsett från julgranar som i många länder som Sverige är en oundgänglig barrväxt. Barrväxter kan möjligtvis ses som växtvärldens ”underdogs”, samtidigt som statusen går upp och ner liksom övriga trender. Litteraturen som jag har använt mig av bekräftar uppfattningen om en allmän motvilja till barrväxter. Eftersom det finns så lite utgivet material i ämnet leder det mig till att tro att det finns ett samband. Att man inte har intresserat sig mer för att fördjupa sig i barrväxter och vintergrön vegetation, eller att barrväxter har nämnts mest i negativa ordalag i trädgårdslitteratur, som Brita Johansson (1999) skriver i förordet till *Vår vintergröna trädgård*. Ulla-Märta Westerstål (2009) beskriver att efterdyningarna av den gamla barrväxtvågen från 1970-talet fortfarande syns på flera håll, där förvuxna barrträd har tagit över trädgården som huset döljer sig bakom. Frågan jag ställer mig är: hur definierar man förvuxen? Om fel växt för ståndortens förutsättningar samt trädgårdens storlek har valts, är det inte så konstigt om man får en storgrodd växt på grund av detta felaktiga val. Personligen är jag av uppfattningen att ordet ”förvuxen” inte passar i sammanhanget, eftersom många barrväxter i regel (bortsett från exempelvis *Taxus*) inte bör beskäras i samma utsträckning som lövfällande. Förvuxen borde rimligtvis innebära att man har låtit växten växa sig mycket stor, som därför har uppnått en oönskad storlek. Om tillräcklig kunskap finns, borde inte växtens storlek komma som en chock. Därför misstänker jag att anse att något är ”förvuxet” vittnar om en liknande okunskap hos människor som Flyinge plantshops barrspecialist, Magnus Carlström berättade om.

Adrian Bloom menar i *Gardening with conifers* att eftersom barrväxter uppfattas som komplexa växter, ses de som en avsides grupp. Bloom tillägger att på grund av den stora omfattningen av barrutbudet, orsakar de stora valmöjligheterna förvirring hos människor. Jag delar inte Blooms teori, utan anser att folks okunskap aldrig kan förklaras med att utbudet av växter är för stort. Barrväxtutbudet jämfört med löv, är närmast minimalt på flertalet handelsträdgårdar i landet. Att ett stort utbud leder till uppfattningen om att något är mer komplext och svårt som följd stämmer rimligtvis inte heller. Det räcker att betrakta de tusentals olika varianter av tulpaner som finns på marknaden. Människor köper dessa gladeligen, kanske *på grund av* de många varianterna. En rimligare teori, är att trender går upp och ner på grund av olika strömningar i samhället. Det finns flera anledningar till barrväxters popularitet under sextio- och sjuttiotalen, precis som att förklaringar finns till varför de fick sämre rykte och uppskattning bland allmänheten.

Att man associerar något till en viss sak, skulle kunna bero på att det har synts så mycket i ett sammanhang, att det blir svårt att separera det från platsen där man tidigare har sett det. Om det stämmer att människor i Sverige associerar barrväxter till kyrkogårdar, kanske det förklarar varför barrväxter under en tid har använts sällan alternativt felaktigt. Samtidigt bör man minnas att vad barrväxter associeras till i Sverige, kan vara något helt annat i övriga världen. Kyrkogårdar i Europa och Nordamerika har traditionsenligt haft barrväxter som en stor del av vegetationen. Men kanske bidrar det utbredda användandet av barrväxter vid Medelhavet, till att exempelvis italienare inte skulle associera växterna till just en begravningsplats. Motviljan till barrväxter, kanske endast speglar nordligare länders kultur. Eftersom min studie till största delen utgår från engelsk, amerikansk och nordisk litteratur, är övriga delar av världen inte inkluderade i teorin om hur kyrkogårdsvegetationen påverkar användandet av dessa i trädgårdar. Länder belägna i norra Europa samt de norra delarna av Nordamerika har både planterad såväl som naturlig barrskog. Kanske kan det vara en anledning till att man inte värnat lika mycket om dessa träd ur estetisk synvinkel, medan man självklart har uppskattat dem när det kommer till användningsområden som papper och virke. Magnus Carlström, (plantskolisten på Flyinge plantshop) antydde att eftersom svensken har skogen nära in på, kanske finner den vardaglig. Man bör naturligtvis ha barrväxters positiva egenskaper i åtanke när det kommer till förklaringar av användningsområden som kyrkogårdar. Människor kan finna barrväxter uttjatade nu, men de värdesättes säkerligen då de planterades.

Jag är av uppfattningen att eftersom media och populärkultur påverkar människor i närmast alla avseenden av livet, påverkar det säkerligen hur vi uppfattar diverse miljöer och därmed vegetationen vilken är en del av det. Under romantiken var bildkonsten ett medium att sprida ideal inom både mode och livsstil samt påverkade även våra vanor genom att locka ut oss mer till naturen. På samma vis men i större utsträckning påverkar media oss dagligen varför jag tror att människors smak är väldigt kopplad till innehållet och scener från filmer och tv-serier. Precis som att trädgårds- och inredningsprogram på TV kan styra trender åt olika riktningar. TV-serien *Twin Peaks* utspelar sig i det riktiga Twin Peaks i USA där miljön är bergig med barrträd och snö. Det är inte en slump att man valde Twin Peaks som inspelningsplats när handlingen i serien kretsar kring ett mystiskt mord. Troligtvis ville David Lynch, regissören bakom den populära tv-serien, förstärka den mörka handlingen med mörk scenografi. Graeme Harper och Jonathan Rayner (2013) beskriver detta mycket väl i *Film landscapes: Cinema, Environment and Visual Culture*. Att David Lynch valde en miljö med barrskog som

inspelningsplats för *Twin Peaks* berodde enligt honom själv på mystiken som miljön innebar för honom. Att han spelade in tv-serien i den miljön, bidrar och kanske förstärker barrskogens mörka, mystiska image. Att plantera denna känsla i människors medvetande, som man gör med scenografi, är en del i vad som påverkar vår syn på olika ting, där ibland barrväxter.

Kyrkogårdens oundvikliga koppling till döden, i kombination med dess tradition av barrväxter, tar fram den mörka aspekten både mentalt och visuellt för en besökare. Slumpen avgjorde inte idegranens utbredning på kyrkogårdar. En känsla av tungt allvar var gissningvis målbilden för begravningsplatsen när dessa buskar planterades, som växte sig täta som väggar. Kyrkogården är alltså "utsatt" för lika mycket scenografi som en scen, som i sin tur påverkar hur vi uppfattar detta i vår övriga gröna utemiljö. Vad gäller användandet av barrväxter och hur populärkulturen har påverkat vår inställning till denna, utnyttjar filmskapare till viss del redan stereotypa, spöklika föreställningar för att skapa en stämning och påverka åskådarna. Det förfaller finnas ett samband mellan filmscenografins tankar bakom hur en scen ska byggas för att skapa rätt känsla, och kyrkogårdens vegetation. Åsa Klintborgs beskrivning av hur barrträden valdes till kyrkogårdens för dess allvarsamma utseende, går inte att separeras från David Lynch's val av inspelningsplats av "*Twin Peaks*". Dock skulle miljön där TV-serien spelades in till viss del kunna anses "naturlig" – till skillnad från begravningsplatser som oftast är fullständigt anlagda av människan utan slumpen som faktor. Miljön kan anses naturlig ur ett perspektiv, samtidigt som den är totalt modifierad av tillägg som ljussättning, rekvisita, för att inte tala om soundtracket till serien som komponerades av Angelo Badalamenti. Samtidigt kan man undra om filmskapare spelar på folks fördomar och föreställningar, eller om det är *de* som planterar bilder och stämningar i människors undermedvetna och medvetna. Min uppfattning är att det inte är helt självklart att separera det ena från det andra.

8. Källkritik

Jag har studerat i första hand amerikansk och engelsk litteratur, då litteratur på svenska inte finns i lika stor utsträckning i ämnen relaterade till min studie. Namn som Adrian Bloom, Piet Oudolf och Noel Kingsbury väger tungt på grund av deras omfattande erfarenhet och kunskap om barrväxters historia (Bloom) samt teorier om växtkomposition (Oudolf och Kingsbury). Innehållet i Christina Ilminges "*Grön trädgård året om*" (2009) upplever jag som tillförlitligt då Ilminge är utbildad landskapsarkitekt och således har adekvat utbildning i ämnet. Hennes exempel på kompositioner med vintervärden utgår dock enligt min mening från personlig smak, och det subjektiva kan bli lurigt även om bokens syfte handlar mycket om att inspirera samt exemplifiera. Intervjun med Magnus Carlström upplever jag som tillförlitlig på grund av hans erfarenhet av både barrväxter, handeln av dessa samt kunders önskemål och preferenser.

9. Figur/bildförteckning

Fig.1 Palmer under snötäcke, Aix-en-Provence 2009.

Fig.2 Vintergrön plantering med marktäckande barrväxter, formgiven av Anders Folkesson i Alnarp. November 2015.

Fig. 3 Gamla kyrkogården i Malmö, täckt av snö, 6/1-2016.

Fig. 4 Skiss av mig avritad från "Vintergröna buskar och träd" av Sven Gréen från sidorna 45 & 55.
Arter: *Juniperus communis*, *Picea abies*, *Picea asperata* och *Picea glauca*. Boken som illustrationerna figurerar i, är skriven 1975 och visar exempel på typiska trädgårdar från 1960- samt -70-tal.

Fig.5 Villaträdgårdens entré angränsar till ett berg, där man har planterat vintergrönt i form av rhododendron, idegran och thuja. Huddinge, december 2015.

Fig. 6 Trädgårdens framsida har en tydlig 60-70-tals karaktär. Huddinge, december 2015.

Fig. 7 Alnarps barrväxtsortiment, 9/12-15

Fig. 8 En villaträdgård i Huddinge har en barriär mot gatan i form av en tät barrhäck. 24/12-15

Fig. 9 *Metasequoia*-allé i Bryssel, 2013.

Fig. 10 *Viburnum x bodnantense* (Kejsarolvon) i Köpenhamn nära Glyptoteket, fotad kvällstid december 2015.

Fig. 11 *Hamamelis x intermedia* 'Jelena' (Trollhassel) i New York, The High Line, 2015.

Fig. 12 & 13 *Miscanthus x giganteus* – Jätteelefantgräs, Alnarp december 2015.

Fig. 14 Charlottedammen i Nordhavn, Köpenhamn, december 2015.

Fig. 15 Snötäckt bambu av okänd art, Malmö januari 2016.

Fig. 16 & Fig. 17 Charlottedammen, Nordhavn i Köpenhamn december 2015.

Fig. 18 Pildammsparkens plantering med vackra vintervärdar – med prydnadsgräs, idegran, buxbom och *bergenia*.

Fig. 19 Tidig vårvinter, Paris 2013.

Fig. 20 Lantmannagatans bostadsgård fotad uppifrån ett fönster, december 2015.

Fig. 21 Nulägesplan, bostadsgård, Lantmannagatan.

Fig. 22 Växtförslag, bostadsgård, Lantmannagatan.

Fig. 23 Skiss på växtbädd nr 1.

10. Källförteckning

- Ahlklo. K. Å. *Den skånska kyrkogårdsträdgården*. Ale, Historisk tidskrift för Skåneland, 1/1993, Lund 1993. Sid 1-19.
(s. 11 i litteraturkompendiet "Trädgårdshistoria för trädgårdsingenjörer/Design vt 13")
- Bloom. A. (2001). *Gardening with conifers*. 1. uppl. London: Frances Lincoln.
- Buffin. W. M. (2005). *Winter-flowering shrubs*. Portland: Timber Press, Inc.
- Carlström. M. *Barrväxtansvarig på Flyinge plantshop*. Telefonintervju 25 november 2015.
- Chevalier.J. & Gheerbrant. A. (1997). *Dictionnaire des symboles; Mythes, rêves, coutumes, gestes, forms, figures, couleurs, nombres*. Paris: Robert Laffont.
- Darke. R. (1999). *The color encyclopedia of ornamental grasses*. Portland: Timber Press, Inc.
- Dee. C. (2001). *Form and fabric in landscape architecture – a visual introduction*. Abingdon: Routledge.
- Dirr. A. M. (2007). *Viburnums*. 3. uppl. Portland: Timber Press, inc.
- Farjon. A. (2008). *A natural history of conifers*. 2. uppl. Portland: Timber Press, Inc.
- Gréen. S. (1974). *Vintergröna buskar och träd i färg: trädgårdens barrväxter: vintergröna bladbärande buskar och träd*. 1. uppl. Stockholm: Almqvist & Wicksell.
- Hansson. M. (2009). *Gräs & bambu*. Stockholm: Norstedts.
- Harper. G. & Rayner. J. (2013). *Film landscapes: Cinema, Environment and Visual Culture*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholar Publishing.
- Ilminge. C. (2009). *Grön trädgård året om med vintergröna växter och prydnadsgräs*. Stockholm: Prisma.
- Johansson. B. (2007). *Odla barrväxter*. Kristianstad: Bokförlaget Signum.
- Johansson. B. (1999). *Vår vintergröna trädgård: ögonfröjd för fyra årstider*. Västerås: ICA Bokförlag.
- Kingsbury. N. & Oudolf. P. (2013). *Planting: a new perspective*. Portland: Timber Press, Inc.
- Kristensson. E. (2007). *Bostadsgården och rymligheten*. Formas 2005.
(s. 8, litteraturkompendiet *Trädgårdshistoria för trädgårdsingenjörer/Design vt 13*)

Sjöman, H. *Landskapsingenjör och universitetsadjunkt*. Föreläsning: "Barrväxter". Sveriges Lantbruks Universitet, Alnarp 4 december 2015.

Thejsen, J. (2006). *Graesser*. Köpenhamn: Nordisk Forlag A/S.

van Uffelen, C. (2004). *Paris architecture & design*. Paris: teNeues Verlag GmbH & Co.

Vickery, R. (2014) *Plant-lore - Collecting the folklore and uses of plants*, 19 augusti.
<http://www.plant-lore.com/plantofthemonth/churchyard-yews/> [2015-11-21]

Wintour, P. (2003). Leylandii cut back to size in bid to end hedge wars. *The Guardian*, 18 oktober. <http://www.theguardian.com/politics/2003/oct/18/uk.localgovernment>. [2015-12-03]

Westerstål, U. (2009). *Vintergröna växter*. Ica Bokförlag.